

ՎԱՆԻ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՁԱԿՈՂԱԿԱՆ ԶԵՆՔԵՐԸ. ՄԵԴԻԱՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ- ԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

Պողոսյան Սամվել

*պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարան, Հայաստանի Հանրապետություն,
poghosyansamvel@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-2478-1860>*

Եփրիկյան Արմինե

*պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական
համալսարան, Հայաստանի Հանրապետություն,
yeprikyanarmine16@asp.u.am
<https://orcid.org/0000-0003-2926-3667>*

Ամփոփում

Պատմության ուսուցման հիմնական նպատակն է գիտելիք ձեռք բերել, հմտություններ զարգացնել, հոգեբանական դիրքորոշումներ ու արժեքներ ներմուծել ու դաստիարակել: Ի թիվս 21-րդ դարի մարդու հմտությունների՝ UNICEF-ը առանձնացնում է փափուկ հմտությունները, թվային ու մասնագիտական հմտությունները, որոնք անհրաժեշտ են բոլոր երեխաներին ու դեռահասներին՝ բարելավելու կյանքի ընթացքում ուսուցման, զբաղվածության և անձնական աճի հնարավորությունները:

Կարևոր է, որ պատմության դասավանդման մեջ մեդիագրագիտության զարգացման նպատակները ոչ թե ներդրվեն դպրոցական առարկայական ծրագրից առանձին, որպես հավելյալ ուղղություն, այլ ներառվեն հենց դասի տրամաբանության մեջ: Ուստի կրթական համակարգի առջև ծառացած այս խնդիրները լուծելու հնարավոր տարբերակներն ենք առաջարկում ուրարտական և ասորեստանյան հարձակողական զենքի համեմատության թեմայի շրջանակում:

Մեր ուսումնասիրության շրջանակում ներառել ենք մի քանի դասատիպեր՝ փորձ կատարելով համատեղել ավանդական ու նորարական մեթոդները: Մեր ուշադրության առանցքում են թվային տեխնոլոգիաների ներգրավումը դասապրոցեստում, գննականության մեթոդի կիրառումը, էլեկտրոնային հարթակի ներդրումը, թանգարանային այցն ու մեթոդական որոշ հնարների ներկայացումը:

Հետազոտությունը արդիական է, քանի որ մինչ այս հետազոտությունը զինագիտությունը գրեթե չի ներառվել դասագործընթաց՝ ավանդական ու նորարական մեթոդների և ռազմավարությունների համատեղմամբ:

Ուսումնասիրության արդյունքում «Վանի թագավորության (Ուրարտու) և ասորեստանյան հարձակողական զենքերի համեմատություն» թեմայի դասավանդման համար առաջարկում ենք որոշ մեթոդներ ու ռազմավարություններ՝ ՏՏ ու գննականություն, կրթական նոր հարթակի ներդրում, դաս թանգարանում և այլն: Առաջարկվող մեթոդների միավորիչ կետը գննականության մեթոդի կիրառումն է: Մեր գիտափորձի արդյունքում հանգել ենք այն եզրակացության, որ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներառումը դասապրոցե-

սում բարձրացնում է սովորողների մոտիվացվածությունն ու հետաքրքրվածությունը դասավանդվող թեմայի վերաբերյալ:

Բանալի բառեր՝ պատմության դասավանդման մեթոդիկա, թվային և մեդիա տեխնոլոգիաներ, նպատակային կողմնորոշիչներ, Ուրարտու, հարձակողական զենք:

Հիմնախնդիրը: Ուսումնասիրության հիմնախնդիրն է վերհանել այն մեթոդները, որոնք կարող ենք կիրառել Վանի թագավորության հարձակողական զենքերի ուսուցման ընթացքում:

Հիմնախնդրին առնչվող արդիական այլ հետազոտությունների ու հրատարակությունների կարճ վերլուծություն: Հիմնախնդրի վերաբերյալ գիտական գրականությունն առնչվում է դասավանդման մեթոդներին: Ուսումնասիրության տեսական հիմքը կազմում են մի շարք տեսաբանների (Է. Թորնդայք, Դ. Վիլինգհեմ, Ս. Բրայենթն, Ջ. Հանթոն, Ռ. Ռեյսեր, Ռ. Գայգն, Ռ. Քլարք, Մ. Մեյսն, Մ. Պոպովիչ) աշխատությունները:

Է. Թորնդայքն այն համոզմանն է, որ դասավանդման և ուսուցման գործընթացի արդյունավետությունը մեծապես կախված է դասագրքերում ներկայացված նկարների կամ պատկերների նպատակային կիրառման արդյունավետությունից, քանի որ դրանք նպաստում են սովորողների ուշադրության կենտրոնացմանը: Ըստ գիտնականի՝ «ուշադրությունը մի բան է, որը հարկ է ստեղծել, այն ուժ է, որը հարկ է ուղղորդել այնտեղ, ուր անհրաժեշտ է» [33, 125]:

Ըստ Դ. Վիլինգհեմի՝ ժամանակակից մեդիա տեխնոլոգիաների կիրառմամբ անհրաժեշտ է պատմության տվյալ դասագործընթացում լուսաբանվող գերակա հասկացությունները կապակցել սովորողների հիշողության մեջ արդեն իսկ գոյություն ունեցողների հետ [34, 44]:

Ք. Սմիթն ու Է. Բլենքենշիփը, փաստում են, որ տարբեր մեդիա տեխնոլոգիաների, մասնավորապես սահիկահանդեսների կիրառմամբ, պատմական այս կամ այն թեմայի տեսողականացման միջոցով սովորողներին մղում ենք մտավոր ավելի ակտիվ գործողությունների, որոնց շնորհիվ չոր փաստերի կուտակման վրա կենտրոնանալու փոխարեն գերակա է դառնում նրանց ներգրավումը գիտելիքների համակարգման ու տրամաբանական կառուցման գործընթաց [39, 749-768]: Ս. Բրայենթն ու Ջ. Հանթոնը կարծում են, որ սահիկահանդեսների կիրառմամբ դասավանդողը սկզբունքորեն մեկտեղում է դասավանդման ու ուսուցման ոճերը՝ ձգտելով դրանց հետ համադրել այս տեխնոլոգիան [35, 129-163]: Իսկ ահա Ռ. Ռեյսերն ու Ռ. Գայգնը այն կարծիքին են, որ սահիկահանդեսների կիրառմամբ դասավանդման և ուսուցման ոճերի մեկտեղումն ու դրանց հետ այս տեխնոլոգիան համադրելու հարցադրումը հանգեցին, այսպես կոչված, «մեդիա ընտրության մոդելների» ըմբռնմանը [36, 499-512]:

Սակայն չենք կարող անտեսել նաև այն հեղինակավոր հետազոտողների կարծիքները, որոնք մեդիա դասավանդման վերաբերյալ ներկայացնում են հակառակ փաստարկներ: Այդպիսի հետազոտողներից է Ռ. Քլարքը, որը համարում է, որ մեդիա դասավանդումը հասարակ հաղորդիչ է [37, 445-459]: Ռ. Քլարքի փաստարկի

մեջ տեսնելով որոշակի գրավչություն՝ Մ. Մեյսն ու Մ. Պոպովիչը միաժամանակ այն համարում են խիստ միակողմանի ու սահմանափակ՝ որպես հիմնավորում նշելով, որ Ռ. Քլարքի ուշադրությունից դուրս է մնացել այնպիսի կարևոր գործոն, ինչպիսին դասավանդողի փորձառությունն ու դերակատարությունն է, որը, ձեռնամուխ լինելով մեդիա դասավանդման գործընթացին, ակամայից նվազեցնում է սեփական ներկայությունը, բայց շարունակում է մնալ դասագործընթացի հեղինակը, կազմակերպիչն ու իրականացնողը [38, 44]:

Հետազոտության նպատակն է վերլուծել թեմայի դասավանդման առանձնահատկությունները:

Հետազոտության նորույթը Վանի թագավորության ու ասորեստանյան հարձակողական զենքերի համեմատության ու դրանք սովորողներին ներկայացնելու մեթոդների վերհանումն է:

Հետազոտության գործնական նշանակությունն այն է, որ նոր չափանիշները ուսուցչին հնարավորություն են տալիս ծրագրում չներառված թեմաների ուսուցում, ուստի մեր ուսումնասիրությունը ծառայում է վերոնշյալ նպատակին:

Հիմնական նյութի շարադրանք: Պատմության ուսուցման հիմնական նպատակներից է գիտելիք ձեռք բերելը, հմտություններ զարգացնելը, ինչպես նաև հոգեբանական դիրքորոշումներ ու արժեքներ ներմուծելն ու դաստիարակելը [18, 3496]:

Ի թիվս 21-րդ դարի մարդու հմտությունների (քննական մտածողություն, ստեղծագործականություն, համագործակացություն, ինքնարդյունավետություն, հաստատակամություն և այլն) [21, 3], UNICEF-ը առանձնացնում է փափուկ հմտությունները, թվային և մասնագիտական հմտությունները, որոնք անհրաժեշտ են բոլոր երեխաներին ու դեռահասներին՝ բարելավելու կյանքի ընթացքում ուսուցման, զբաղվածության ու անձնական աճի հնարավորությունները [32, 52]: Սովորողները, օգտվելով տեղեկատվական պաշարներից, կարող են՝

- կատարել հետազոտություններ,
- գտնել, վերլուծել, գնահատել, սինթեզել տարբեր աղբյուրներից ստացած տեղեկատվությունը,
- մշակել տվյալներն ու ներկայացնել արդյունքները [17, 8]:

Կրթական գործընթացում թվային տեխնոլոգիաների ներառումը նպաստում է ուսուցման որակի բարելավմանը, քանի որ ներկայացնելով փոխներգործուն, տեսողական և այլ նյութեր՝ բովանդակությունը սովորողի համար ավելի գրավիչ է դառնում: Որպես թվային տեխնոլոգիա դասավանդման գործընթացում կարելի է ներառել մուլտիմեդիա, ուսուցողական տեսանյութեր, կրթական խաղեր ու առցանց ուսուցման հարթակներ [25, 9649]: Քանի որ թվային տեխնոլոգիաները արագ զարգանում են, կրթական միջավայրը կանգնում է փաստի առջև, թե ինչպես այդ գործիքները բովանդակալից ձևով ներառեն՝ ուսուցումը խթանելու համար [16, 2105]: Չպետք է անտեսել նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրման

արդյունքում սովորողների շրջանակում դրդապատճառի բարձրացման հանգամանքը [23, 12]:

Կարևոր է, որ պատմության դասավանդման մեջ մեղիագրագիտության զարգացման նպատակները ոչ թե ներդրվեն դպրոցական առարկայական ծրագրից առանձին, որպես հավելյալ ուղղություն, այլ ներառվեն հենց դասի տրամաբանության մեջ: Ուստի կրթական համակարգի առջև ծառացած այս խնդիրները լուծելու հնարավոր տարբերակներն ենք առաջարկում ուրարտական ու ասորեստանյան հարձակողական զենքերի համեմատությունը թեմայի շրջանակում:

Մեր ուսումնասիրության շրջանակում ներառել ենք մի քանի դասատիպեր՝ փորձ կատարելով համատեղել ավանդական ու նորարական մեթոդները: Մեր ուշադրության առանցքում են թվային տեխնոլոգիաների ներգրավումը դասապրոցեսում և զննականության մեթոդի կիրառումը, էլեկտրոնային հարթակի ներդրումը, թանգարանային այցն ու դասավանդման մեթոդական որոշ հնարներ:

Մուլտիմեդիայի ինտեգրմամբ հնարավորություն է ստեղծվում փոխգործակցելու համակարգչային բազայի հետ՝ զարգացնելով տեսողական և լսողական ընկալումը [26, 49]: Շատ կարևոր են ընտրությունն ու դրա դիպուկ օգտագործումը արդյունավետության գործակցի բարձրացման համար: «Բանակի կառուցվածք ու զինատեսակներ» թեմայի դասավանդման համար անհրաժեշտ է տեսողական մեդիան, քանի որ ցուցադրվում են հնագիտական նմուշների լուսանկարներ ու նկարազարդումներ [19, 38], կարելի է ընտրել նաև դասագիրքը, էլեկտրոնային գրքերը, որոնց միջոցով կիրականացվի սկզբնաղբյուրների հետ աշխատանք [27, 265]: Թեպետ տեսանյութերի [18, 3497], ինչպես նաև ֆիլմերի [30, 180-184] օգտագործումը պատմության ուսուցման մեջ նորույթ չէ, բայց կարող է լինել օգնող «գործիք»՝ զենքերը վիզուալ պատկերացնելու համար՝ զարգացնելով տեսողական ու լսողական զգայարաններն ու հիշողությունը: Հաշվի առնելով սովորողների ներկա հմտությունները՝ հնարավոր է նաև կարճ, տեղեկատվական տեսահոլովակների պատրաստումը:

Կարևոր հանգամանք է, որ սոցիալական մեդիայում իրականացվող գործունեությունը համընկնի դասի նպատակներին և նպաստի սովորողների մտածողության զարգացմանը [28, 53]: Մեր ուսումնասիրության նյութը կապվում է ուսումնական ծրագրի՝ «Վանի թագավորության տնտեսությունը, պետական կարգը և բանակը» թեմային: Զինատեսակների ուսումնասիրումն ու ներկայացումը օգնում են սովորողներին ավելի լայն պատկերացում կազմել թեմայի վերաբերյալ: Կարևորում ենք ուսուցման սկզբունքների պահպանումը, որոնցից են համակարգվածությունն ու հաջորդականությունը [7, 149-150]: Սկզբունքի պահպանման համար, հիմնվելով միջնակարգ դպրոցի հիմքի վրա, նախ անհրաժեշտ է վերականգնել կապը հայոց թագավորությունների բանակների թվաքանակի, զորատեսակների ու սպառազինության վերաբերյալ: Դա հնարավոր է հարց ու պատասխանի մեթոդի կիրառմամբ:

Աղյուսակ 1

Թագավորություն/ Ջորատեսակ	Ուրարտու	Եր- վան- դունի	Արտա- շեսյան	Արշակունի	Բագրատունի
Հետևակ	-	40.000	-	-	-
Հեծելազոր	-	8.000	-	55-85.000	-
Մարտակառք	-	-	-	-	-
Ընդհանուր	350.000	48.000	300.000	100-120.000	90-100.000

Աղյուսակ 1-ը կազմվել է դպրոցական դասագրքերի հիման վրա [5, 44, 56, 124, 168; 10, 6]: Տրված է այն գորքերի ու գորատեսակների թվաքանակը, որոնք հստակ նշված են դասագրքերում, բաց են թողնված այն գորատեսակները, որոնք բացակայում են:

Կրկնության միջոցով մենք ստեղծում ենք միջառարկայական կապ նաև նախնական զինվորական ծառայություն առարկայի հետ: Այնուհետև կարող ենք անցում կատարել թեմային, որի դասավանդման մեթոդական հիմքը ընտրել ենք մեղիագրագիտությունը: Սովորողների որոնողական, հետազոտական, ճանաչողական հետաքրքրությունների զարգացման վերջնարդյունքին հասնելու արդի մեղիակրթական բազում մեթոդների ու տեխնոլոգիաների շարքում առավել ակտիվ կիրառություն է գտել սահիկահանդեսը (Power Point) [2, 64-65]: Բազմակողմանի մեղիակրթական ու ուսումնաստեխնոլոգիական միջավայրը ապահովում է պատմության դասընթացում երեք մոդել, որոնցից մեր թեմայի դասավանդման համար առավել նպատակահարմար է տեսողական ուսուցումը [2, 67]: Դասավանդումը պետք է ընթանա զննականության ապահովմամբ, քանի որ սովորողը առանց նկարների ու պատկերազարդումների պատկերացում չի կազմի թեմայի վերաբերյալ [2, 60]: ՏՏ կիրառումը կարող է դիտարկվել նաև որպես մոտիվացիոն գործիք, որը նպաստում է թեմայի բովանդակությունը հեշտությամբ ընկալելուն: Աուդիովիզուալ նյութերի կիրառումը դասը դարձնում է ավելի գրավիչ և օգնում է սովորողներին ընդգրկվել պատմական համատեքստում [24, 24]:

Թեմայի դասավանդման համար ընտրված մեթոդի կիրառման համար կարևոր է դասասենյակի ճիշտ կահավորումը: Անհրաժեշտ են դիդակտիկ պարագաներ՝ պրոյեկտոր, գրատախտակ ու քարտեզ՝ Սալմանասար Գ-ի Ք.ա. 856 թ. ու Մարգոն Բ-ի Ք.ա. 714 թ. դեպի Հայաստան արշավանքների երթուղիները [6, 171]: Թեման ուսուցանվելու է սահիկահանդեսի ուղեկցությամբ: Թեման ներկայացնելուց առաջ կարևոր է հասկանալ, թե ինչ պատկերացում ունեն սովորողները «զենք» հասկացության ու դասակարգման վերաբերյալ, անհրաժեշտ է բացատրել զենքի նշանակությունը պետության պաշտպանության և խաղաղության հարատևման համար: Այսպիսով՝ առաջնահերթ պետք է տալ «հարձակողական զենք» եզրույթը, որի բացատրությունից հետո սովորողները սկսում են թվարկել իրենց իմացած զենքերը՝

ուսուցչից հարցնելով, թե արդյոք ճիշտ են դասակարգում իրենք: Ուսուցիչը պետք է ուղղորդի սովորողներին, պատասխանի նրանց հարցերին: Ներածական մուտքից հետո ուսուցիչը կարող է անցնել հիմնական մասին՝ առանձին-առանձին մեկնաբանելով զինատեսակները, սահիկում արտացոլված պատկերները: Ձինագիտական եզրույթները պատկերացնելը դժվարություն է առաջացնում սովորողների մոտ, և անհրաժեշտություն է առաջանում զինատեսակը պատկերելու գրատախտակին՝ ցույց տալով զենքի մասերը: Ուստի այդ պարագայում դիմում ենք զննականության մեթոդին: Այն զինատեսակները, որոնց նկարները չեն արտացոլվել սահիկաշարում, սակայն սովորողներից ոմանք պատկերացնում են զինատեսակը, կարող են նկարել գրատախտակին և իրենք բացատրել իրենց դասընկերներին: Բերվածի լավագույն օրինակը գուրգ զինատեսակն է, որը սովորողներին ծանոթ էր «Մասունցի Դավիթ» մուլտֆիլմից: Սակայն մեր նպատակը ոչ միայն լոկ զինատեսակներին ծանոթացնելն է, այլ նաև համեմատելը սովորողներին քաջածանոթ երկու հինարևելյան գերտերությունների՝ Վանի ու Ասորեստանի թագավորությունների հարձակողական սպառազինությունը:

Դասավանդման գործընթացում՝ յուրաքանչյուր զինատեսակը ցուցադրելիս, մեկ սահիկում պարտադիր է երկու թագավորություններում կիրառված զինատեսակների ցուցադրումը, որպեսզի սովորողը տեսնի և համեմատության մեջ դնի զինատեսակը և ինքնությունը վերլուծի, թե որն է ավելի արդյունավետ:

Ձինատեսակները նկարագրելուց հետո ցանկալի է ցուցադրել պատկերաքանդակներն ու բարձրաքանդակները, որոնց վրա պատկերված են զինվորներ: Կարելի է ցուցադրել նաև պատկերագրություններ ու վերակազմություններ: Սա հնարավորություն է տալիս սովորողին ամբողջական տպավորություն կազմելու զինվորի սպառազինության հագեցվածության վերաբերյալ: Միջառարկայական կապի ապահովման համար կարելի է համեմատություն անցկացնել եվրոպական ասպետների զինվածության հետ՝ նշելով որ ասպետների սպառազինության կարևոր և անբաժան մասն են եղել սրերը, դաշույնները, նիզակները, տեգերը, սակրերը, գուրգերը, նետն ու աղեղը: Սովորողների ուշադրությունն ենք հրավիրում այն հանգամանքի վրա, որ պատմական բոլոր ժամանակաշրջաններում զենքը եղել է թանկ հաճույք, օրինակ՝ միջնադարյան ասպետի մարտական ձին յոթ անգամ ավելի թանկ է եղել սովորական ձիուց, իսկ ամբողջական սպառազինություն ձեռք բերելը արժեք չորս կավածք, 25 եգ կամ 250 ոչխար [15, 38-39]:

Քանի որ թեման դասագրքային նյութ չէ, և սովորողից չենք կարող պահանջել զինատեսակների բաղադրիչները լիովին հիշել, մենք շեշտը դնում ենք նրա վրա, թե ինչ տվեց իրենց, և ինչը տպավորեց: Մենք որպես ամփոփում կատարում ենք հարց ու պատասխան, որի ժամանակ սովորողները կիսվում են իրենց տպավորություններով, հայտնում իրենց կարծիքը, թե որ երկրի հարձակողական զինանոցն էր ավելի հզոր և արդիական տվյալ ժամանակաշրջանում:

Նշված մեթոդի կիրառման արդյունավետությունը ապացուցված է գիտափորձի միջոցով (գիտափորձը կատարվել է 28.04.2025թ.) ՀՊՄՀ հենակետային վարժա-

րանի (ավագ դպրոց) 10-րդ դասարանի պատմահասարակագիտական ենթահոսքում և այնքան էր տպավորել, հետաքրքրություն առաջացրել սովորողների մեջ, որ կազմել են լոգոտիպ ուրարտական զինատեսակների վերաբերյալ: Հատկանշական է, որ սովորողների մեծամասնությունը տպավորված և հիացած էր ուրարտական զինանոցով: Սա նաև հայրենասիրության խթանման և պետության արժևորման համար կարևոր միջոց է:

Մյուս դասատիպը, որը առաջարկում ենք մեր հետազոտության շրջանակում, կրթական հարթակի ներդրումն է: Այսօր բազմաթիվ կրթական արդյունավետ հարթակներ (Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams) են գործում, որոնց թիվը տարեցտարի մեծանում է: Մեր այս հետազոտության ընթացքում առաջարկում ենք «Edmodo» հարթակի փորձարկումն ու կիրառումը:

«Edmodo»-ն անկախ սոցիալական ուսումնական հարթակ է սովորողների, ծնողների ու ուսուցիչների համար: Այն հաճախ անվանում են «դպրոցի Ֆեյսբուք»: Գիտամեթոդական գրականության մեջ նշվում է, որ «Edmodo»-ն շարժական ուսուցման պարզ միջոց է, որը նախատեսված է ուսուցման նյութերի կամ բովանդակության համար և սովորաբար օգտագործվում է սմարթֆոնով՝ սովորողների ու ուսուցիչների միջև առցանց փոխազդեցությունն ապահովելու համար ցանկացած ժամանակ ու ցանկացած վայրում: Հարթակի միջոցով ուսուցիչը կարող է տալ առցանց հանձնարարականներ, ուղարկել ֆայլեր և հղումներ, կազմել «Quizzes» (թեստեր) ու գնահատել, ստեղծել էլեկտրոնային գրադարան, որպես խրախուսման միջոց սովորողին տալ մեղալ: Ծնողը «Parent Code» (ծնողի կոդ) գործառույթի միջոցով կարող է հետևել իր երեխայի մասնակցությանն ու առաջադիմության [22, 120-121]:

Այս կրթական հարթակի միջոցով հնարավորության լայն դաշտ է ստեղծվում սկզբնաղբյուրային աշխատանք կատարելու համար: Ծրագիրը հնարավորություն է ընձեռում գրքերի ու հղումների տեղադրումը համակարգ, որի միջոցով հնարավոր է տրամադրել տարատեսակ տեղեկություններ թեմայի վերաբերյալ: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հայալեզու մասնագիտական գրականությունը թեմայի վերաբերյալ խիստ սակավ է, կարելի է սովորողներին տրամադրել ակնարկային հոդվածներ: Կարելի է տրամադրել օտարալեզու գրականություն՝ սովորողների տարիքահոգեբանական առանձնահատկություններին համապատասխան: Վերջինս կնպաստի սովորողների լեզվական հմտությունների բարելավմանը, ինչը ևս 21-րդ մարդու հմտությունների շարքում է ընդգրկված: Սովորողները, կարդալով ու վերլուծելով զինատեսակների վերաբերյալ հոդվածները, կատարելով նկատառումներ ու եզրահանգումներ, հաջորդ դասաժամին իրենց կարծիքը պետք է արտահայտեն և մեկնաբանեն դասարանում:

«Դաս թանգարանում» մեթոդի կիրառման համար առաջարկում ենք երկու թանգարան՝ Էրեբունի պատմահնագիտական-արգելոց թանգարանն ու Հայաստանի պատմության թանգարանը:

Թանգարան այցելությունը արդյունավետ դարձնելու համար նախապես պլանավորումը պարտադիր և կարևոր պայման է: Դա պայմանավորված է այն հանգա-

մանքով, որ խմբերի մեծությունը պետք է համապատասխանեցվի թանգարանի սրահների տարողունակությանը: Կարևոր է հաշվի առնել սովորողների տարիքային խումբը [29, 236]:

Ներկայումս Էրեբունի թանգարանում ներդրված են նորագույն տեխնոլոգիաներ, որոնք այցելուների մոտ հետաքրքրություն են առաջացնում և ավելի արդյունավետորեն են հաղորդակից դարձնում ուրարտական ժամանակաշրջանին [11]:

Դեռևս 2005 թ. ՀՀ-ում ներդրվել է օրենք՝ կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող անձանց կրթության մասին [8]: Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքը մշակութային կյանքին ներգրավումը ամրապնդված է օրենքով [9]: Ներկայումս Էրեբունի պատմահնագիտական-արգելոց թանգարանը աշխատանքներ է տանում տեսողության խնդիրներ ունեցող անձանց ներգրավելու մշակութային կյանքին: Ուստի հաշվի առնելով ԿԱՊԿՌ-ի սովորողների առկայության հնարավորությունը՝ առաջարկում ենք «Էրեբունի» թանգարանում ձևավորվող նմանօրինակների, որոնց թվում կա ուրարտական սաղավարտը տեքստերի կազմում բրայլյան այբուբենով, ինչպես նաև շոշափողական ալբոմի պատրաստում [3, 84-85]:

Մինչ թանգարանային այցի կազմակերպումը անհրաժեշտ է կազմել էքսկուրսիայի երթուղին, սովորողներին տրամադրել տեղեկություններ թանգարանի պատմության, շինության հարակից քանդակների, պատմամշակութային վայրերի վերաբերյալ: Թանգարանում սովորողները հաղորդակից կդառնան ուրարտական մշակույթին, կտեսնեն կավե կուժեր, ուրարտուհու կերպար և, իհարկե, ուրարտական զենքեր՝ սրեր, վահաններ, սաղավարտ: Թանգարանային այցը կամրապնդի զինատեսակների վերաբերյալ սովորողների գիտելիքները: Թանգարանային այցը կեզրափակվի հնավայր այցելությանը: Թանգարանային այցից հետո սովորողներին կտրվի հանձնարարություն՝ գրել շարադրանք իրենք տպավորությունների վերաբերյալ:

Հստակ է, որ պատմության դասագործընթացում կարևոր է սովորողների կողմից պատմական իրադարձություններն առավել լիարժեք և արդարացի ընկալելը ու դրանց համապատկերը ներկայացնելը: Նպատակին հասնելու համար քննարկվող թեմայի շրջանակում առաջարկում ենք նաև մեթոդական որոշ հնարներ՝ մեղիագրագիտության համատեղմամբ:

Մեթոդական հնար 1

«Պատմական հակասական մեկնաբանություններ» անվանմամբ ուսումնական ռազմավարությունը արդյունավետ միջոց է սովորողի՝ միևնույն իրադարձության վերաբերյալ տարբեր տեքստեր վերլուծելու հմտությունը զարգացնելու առումով: Այն կարող է դառնալ ինչպես մեկ դասի ընթացքում տրվող ընթացիկ առաջադրանք, այնպես էլ ավելի երկարաժամկետ նախագիծ:

Սա հրաշալի միջոց է մեղիագրագիտության, լուրերի վստահելիության ստուգման հմտություններ զարգացնելու համար:

➤ Սովորողներին տվե՛ք որևէ ճառի կամ ուղիղ խոսքի բնօրինակ և որևէ այլ նյութ, որում բնօրինակ ճառի «համատեքստից դուրս» հաստվածներ են մեջբերված: Օրինակ՝ Արգիշտին՝ Ռուսայի որդին, սեզմենտաձև աղեղից կրակելով [13, 70], «նետը վերագցեց հենց այս տեղից» Գիլուրանի գյուղի անտառի առջևից մինչև Իշպիլի Բատուորդու այգին՝ ինը հարյուր հիսուն կանգուն» [12, 116]: Արձանագրությունը գրված է եղել փոքր քարի վրա: Գտնվել է Վան քաղաքի Հայկավանք թաղամասում: Մեկ կանգունը հավասար է 51,8 սմ-ի, ուստի Արգիշտի Բ-ի արձակած նետը թռել է 492 մ [4, 186], իսկ Մելիքիշվիլիի հաշվարկներով՝ 476 մ [14, 306]: Մյուս կողմից անհրաժեշտ է ներկայացնել ասուրական պատկերացումներն ու խորհրդանիշերը զենքի վերաբերյալ: Օրինակ՝ «Իտունին՝ Տեումմանի՝ Էլամ երկրի թագավորի ներքինին, որին նա (Տեումմանը) հանդուգն կերպով մի քանի անգամ ուղարկեց իմ առաջ, տեսնելով իմ հզոր մարտական կազմը՝ իր երկաթե դաշույնով կտրեց իր ձեռքով իր աղեղը՝ իր ուժի խորհրդանիշը» [31, 267]: Չնայած տեքստերում չկան հստակ վկայություններ առ այն, որ աղեղները օգտագործվել են որպես հաղթանակի խորհրդանիշ, բայց կա տեղեկություն այն մասին, որ աստվածներ Աշուրն ու Ադադը, աստվածուհիներ Իշթարն ու Աշթարթեն իրենց աղեղներն են տվել թագավորներին՝ նպաստելով թշնամու պարտությանը: Բացի դրանից՝ այս տեքստերում նշվում է, որ Ասորեստանյան կայսրության դեմ պատերազմող թշնամին պատերազմ է հայտարարել ապավինելով իրենց աղեղներին: Աղեղները միջոց էին նաև աստվածներին կանչելու համար, օրինակ՝ Աշուրնասիրպալ Բ-ի ժամանակաշրջանում ռելիեֆի վրա պատկերված աստվածների ձեռքին աղեղ է պատկերված: Աղեղը՝ որպես հաղթանակի խորհրդանիշ, առաջին անգամ վկայված է Նարամ-Սինի պատկերաքանդակում, որում նա ձախ կրծքին ամուր սեղմել է աղեղը, իսկ աջում պահել է նետը, որով սպանել է թշնամուն [20, 272]:

➤ Համեմատե՛ք և քննարկե՛ք դրանք: Որքանո՞վ և ինչպե՞ս է համընկնում բնօրինակի ասելիքը երկրորդային նյութին: Թեպետ ռազմավարությունը հնարավորություն է տալիս ուսուցչին ներկայացնելու հակասական տեղեկություններ և նպաստել սովորողների քննական մտածողության զարգացմանը, սակայն հաշվի առնելով թեմայի առանձնահատկությունն ու տեղեկությունների սակավությունը՝ ուսուցիչը կարող է միայն հանձնարարել կատարել համեմատություն:

Արդյունավետ հարցադրումներով սովորողներին կարելի է հանձնարարել խմբային, զույգերով կամ անհատական ձևաչափով վերլուծել այդ տեքստերը, ապա անցկացնել բաց քննարկում ստացված արդյունքների հիման վրա:

Ի դեպ, նույն ռազմավարությունն ուսուցիչը կարող է կիրառել պատմական բովորովին այլ ժամանակաշրջանին վերաբերող դասի ընթացքում՝ պարզապես փոխելով տեքստերն ու հարցադրումների բովանդակությունը:

Մեթոդական հնար 2

Ժամանակակից մեղիայում գրավոր տեքստերի հետ առատորեն ներկայացվում են նաև պատկերներ, որոնք հաճախ նախատրամադրող և ուղղորդող ազդեցություն են ունենում ընթերցողի վրա, նույնիսկ նախքան տեքստն ընթերցելը: Հե-

տնաբար, մասնավորապես պատմության դասերին, պատկերների վերլուծությամբ առաջադրանքները սովորողի մոտ կձևավորեն պատկերի վրա դասի տվյալ հարցադրմանը մեկնաբանելու համար անհրաժեշտ աստիճաններ տեսնելու, դրանց հիման վրա մեկնաբանություններ անելու, տեքստն ու պատկերը համադրելու հմտություններ, արդյունքում պատկերը կդառնա ոչ թե ավելորդ նախատրամադրող ու շեղող, այլ, հակառակը, տեքստը համալրող աղբյուր:

Պատկերային վերլուծության մեկ օրինակ՝ «Պատկերի ակնթարթային դիտում» անվանմամբ [1, 69-72]:

Օրինակ՝ ասորական բարձրաքանդակի կամ Սարդուրի Բ-ի կապարճի լուսանկար:

Ա. 5 վայրկյանով ցուցադրե՛ք ասորական բարձրաքանդակի կամ Սարդուրի Բ-ի կապարճի լուսանկարը:

Բ. Անջատե՛ք էկրանը:

Գ. Հարցե՛ր տվեք. օրինակ՝ ի՞նչ տեսաք և մտաբերեցիք պատկերից (յուրաքանչյուրը կարող է նշել մեկ կամ երկու բաղադրիչ), ի՞նչ էր կատարվում պատկերում, ի՞նչ կարող ենք եզրակացնել տվյալ միջավայրի/ ժամանակաշրջանի վերաբերյալ:

Դ. Ամփոփե՛ք հղում անելով սովորողների առաջ քաշած վարկածներին՝ համադրելով դրանք պատմական փաստերի հետ:

Այս առաջադրանքը կարելի իրականացնել դասարանային տարբեր ձևաչափերով՝ խմբային, անհատական, քննարկումներ, բանավեճեր, գրավոր, բանավոր և այլն:

Այս թեմայի շրջանակում, որպեսզի սովորողը սովորի պատկերի վերաբերյալ իր արած մեկնաբանությունները համադրել դրան առնչվող տեքստի հետ, կարելի է անցկացնել դաս թանգարանում (Հայաստանի պատմության կամ Էրեբունի պատմահնագիտական-արգելոց թանգարանում)՝ քննարկելով, թե արդյոք պատկերում ներկայացված լուծումներն իրենց մեկնաբանություններով համահունչ, թե տարբեր են թանգարանային նյութերի բովանդակությունից:

Մեթոդական հնար 3

Մեղիագրագիտությունը զարգացնելու համար, տեքստերի ու պատկերի հետ վերլուծական աշխատանքներին զուգընթաց, անփոխարինելի առաջադրանք կարող է լինել սովորողին հանձնարարել պատրաստել պատմական որևէ իրադարձության մասին լրատվական սյունակ, հրատապ լուր, իսկ որպես ավելի երկարաժամկետ նախագիծ՝ գրել լրատվական հոդված՝ իր պատկերային բաղադրիչներով: Օրինակ՝ նման նախագիծ կարող է լինել Վանի կամ ասորեստանյան աղեղների պատրաստման յուրահատկությունները: Փորձել ճշտել աղեղի ու նետերի կառուցվածքը, չափերը, քաշը, նյութը, հեռահարությունը, մարտավարական դերը, արդյունավետությունը:

Այս դեպքում սովորողը, բացի վերլուծողից, դառնում է հետազոտող ու ստեղծագործող, ինքն է ծանոթանում լրագրողի, լրագրական նյութի էթիկական, մասնագիտական տարբեր չափանիշներին:

Եզրակացություն: Այսպիսով՝ ուսումնասիրության արդյունքում «Վանի թագավորության (Ուրարտու) և Ասորեստանի հարձակողական զենքերի համեմատություն» թեմայի դասավանդման համար առաջարկում ենք մի շարք մեթոդներ ու ռազմավարություններ՝ SS և զննականություն, կրթական նոր հարթակի ներդրում, դաս թանգարանում և այլն: Առաջարկվող մեթոդների միավորիչ կետը զննականության մեթոդի կիրառումն է: Մեր գիտափորձի արդյունքում հանգել ենք այն եզրակացության, որ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներառումը դասապրոցեստում բարձրացնում է սովորողների մոտիվացվածությունն ու հետաքրքրվածությունը դասավանդվող թեմայի վերաբերյալ:

Ներկայումս ամենակարևոր հարցերից մեկը հետևյալն է. «Որքան ժամանակ են սովորողներն ու երեխաները անցկացնում ամեն օր մեդիայի հետ»: Երեխաները պետք է կարողանան մեդիաբովանդակության կանխամտածված ընտրություն կատարել: Իսկ դրա համար հարկավոր է զարգացնել քննադատական մտածողությունը՝ հարցեր տալով. չէ՞ որ նրանք միայն սպառողներ չեն, նրանք նաև մեդիա բովանդակություն ստեղծողներ են: Այս մոտեցումը միաժամանակ մի քանի խնդիր է լուծում.

- ծրագրային թեմաները կապելով օրվա կարևոր իրադարձությունների հետ՝ ուսուցիչը դրանք ավելի հետաքրքիր է դարձնում սովորողի ընկալման համար,
- դասերի մեջ տեսնելով այսօրվա մարտահրավերները՝ սովորողը կարող է փորձել ինքնուրույն և ստեղծարարությամբ կողմնորոշվել ու լուծումներ փնտրել,
- սովորողը կարողանում է ավելի գրագետ օգտվել այդ գործիքներից, տեղեկատվական աղբյուրներից, հարթակներից, սովորում է տարբերել ու ստուգել կասկածելի ու վստահելի աղբյուրները,
- սովորողը սկսում է քննադատորեն վերլուծել մեդիայի տարածած տեղեկությունները, դրանց ազդեցությունը աշխարհի ու իրենց կյանքի վրա,
- քննարկում ու վերլուծում է լրատվամիջոցների ու տեղեկատվության դերը արտակարգ իրավիճակներում:

Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ (Գիտական ծրագիր № 10-5/TB-24):

OFFENSIVE ARMAMENT OF THE KINGDOM OF VAN: METHODOICAL AND MEDIA-TECHNOLOGICAL APPROACHES TO TRAINING

Poghosyan Samvel

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Armenian State Pedagogical University after Kh. Abovyan,
Republic of Armenia,
poghosyansamvel@yahoo.com*

Yeprikyan Armine

*PhD in History, Associate Professor,
Armenian State Pedagogical University after Kh. Abovyan,
Republic of Armenia,
yeprikyanarmine16@aspu.am*

Summary

The fundamental aim of history education lies in the acquisition of knowledge, the development of skills, and the cultivation of psychological dispositions and value orientations. Within the framework of 21st-century competences, UNICEF identifies soft skills, along with digital and professional competencies, as essential for all children and adolescents in order to expand their opportunities for lifelong learning, employability, and personal development.

It is essential that the objectives of developing media literacy in the teaching of history are not introduced as a separate or supplementary component outside the school curriculum, but are instead embedded within the very logic and structure of the lesson itself.

Therefore, we propose possible approaches to addressing these challenges within the framework of comparing Urartian and Assyrian offensive weaponry. Within the scope of our study, several lesson models were developed, aiming to integrate traditional and innovative methods. Particular attention was given to the incorporation of digital technologies into the teaching process, the application of the inquiry-based method, the use of electronic platforms, museum visits, and the strategy entitled '*Historical Contradictory Interpretations*.'

The relevance of the research lies in the fact that, prior to this study, military history had not been incorporated into the teaching process through a combination of both traditional and innovative methods and strategies.

The study led us to conclude that, for teaching the topic "*A Comparative Analysis of the Offensive Weapons of the Kingdom of Van (Urartu) and Assyria*", a range of methods and strategies can be effectively employed, including ICT and inquiry-based learning, the implementation of new educational platforms, and museum-based lessons. The unifying element of these methods is the application of the inquiry-based approach. Our experimental results demonstrate that the integration of information technologies into the teaching process significantly enhances students' motivation and engagement with the subject matter.

Keywords: *History teaching methodology, digital and media technologies, learning objectives, Urartu, offensive weaponry.*

НАСТУПАТЕЛЬНОЕ ВООРУЖЕНИЕ ЦАРСТВА ВАН: МЕТОДИЧЕСКИЕ И МЕДИА-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ

Погосян Самвел

*Доктор исторических наук, профессор,
Армянский государственный педагогический университет им.*

Х. Абовяна,

*Республика Армения,
poghosyansamvel@yahoo.com*

Еприкян Армине

*Кандидат исторических наук, доцент,
Армянский государственный педагогический университет им.*

Х. Абовяна,

*Республика Армения,
yeprikyanarmine16@asp.u.am*

Аннотация

Основная цель преподавания истории заключается в приобретении знаний, развитии навыков и формировании психологических установок и ценностных ориентаций. В числе ключевых компетенций XXI в. ЮНИСЕФ выделяет мягкие навыки, а также цифровые и профессиональные компетенции, которые необходимы всем детям и подросткам для расширения возможностей обучения на протяжении жизни, трудоустройства и личностного развития.

Важно, чтобы цели развития медиаграмотности в преподавании истории не вводились отдельно от школьной предметной программы как дополнительное направление, а были интегрированы в саму логику и структуру урока.

Следовательно, в рамках темы сравнения наступательного вооружения Урарту и Ассирийского царства мы предлагаем возможные подходы к решению этих задач образовательной системы. В рамках нашего исследования были разработаны несколько типов уроков с попыткой сочетания традиционных и инновационных методов. Основное внимание уделялось интеграции цифровых технологий в учебный процесс, применению исследовательского (inquiry-based) метода, использованию электронных платформ, организации музейных экскурсий и стратегии под названием «Исторические противоречивые интерпретации».

Актуальность исследования обусловлена тем, что до настоящего времени военное дело не было включено в учебный процесс с применением комбинации традиционных и инновационных методов и стратегий.

По результатам исследования мы пришли к выводу, что для преподавания темы «Сравнение наступательного вооружения Ванского (Урарту) и Ассирийского царств» может эффективно применяться ряд методов и стратегий: ИКТ и исследовательский подход, внедрение новой образовательной платформы, уроки в музее и др. Объединяющим элементом предлагаемых методов является применение исследовательского метода. Экспериментальные данные показали, что включение информационных технологий в учебный процесс значительно повышает мотивацию учащихся и их интерес к изучаемой теме.

Ключевые слова. методика преподавания истории, цифровые и медиа-технологии, целевые ориентиры, Урарту, наступательное вооружение.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Gitq patmutyan usutsman. inchu', inchpe's, «Paradigma» krtakan himnadram, Yerevan, 2020, 296 ej. (in Armenian).
2. Eprikian A., Patmutyan dasavandman ardi metodner yev tekhnoloianer, Gitamethodakan dzernark, Yerevan, VMV-Print, 2021, 336 ej. (in Armenian).

3. Kirakosyan M., Tesoghutyan khndirner unecogh andzants nergravumy «Erebuni» patmahnagitakan argelots-tangarani kensagortsuneutyuny, Patmutyan usucman himnakhndirner, ej 83-110. (in Armenian).
4. Hay zhoghovrdi patmutyan qristomatia, Hator I, Hnaguyn zhamanakneric minchyev Q.a. 298t., Kazmoghnar P.H. Hovhannisyan, A.E. Movsisyan, Yerevan, Yerevani hamals. hrat., 2007, 550 ej. (in Armenian).
5. Hajots patmutyun: 10-rd das. Yndhanur yev bnagitamatematikakan hosqer: A. Melqonyan, H. Avetisyan, S. Movsisyan, P. Hovhannisyan, E. Danielyan, V. Barkhudaryan, G. Harutyunyan, P. Chobanyan, Yerevan, «Zangak», 2014, 240 ej. (in Armenian).
6. Hakobyan (Tarumean) R., Mi arshavanqi hetqerov. Asorestani Sargon B-y arqayi 8-rd` m. t. a. 714 tvakani atshavanqi ertughin, Yerevan, «Hratarakhchutun», 2024, 210 ej. (in Armenian).
7. Mankavazhutyun, Usumnakan dzernark buheri hamar, Kazmecin` L.T. Asatryany, G.H. Hakobyany, M.A. Asatryany yev urishner, Yerevan, Artagers, 2017, 360 ej. (in Armenian).
8. Hayastani Hanrapetutyan orenqy krtutyan arandznahatuk paymanneri kariq unecogh andzanc krtutyan masin- URL:<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=67166> (in Armenian).
9. Hayastani Hanrapetutyan orenqy hashmandamutyun unecogh andzanc iravunqneri masin- URL:<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=152960> (in Armenian).
10. Nakhnakan zinvorakan patrastutyun, Hanraktakan dproci 9-rd dasarani dasagirq, V. Ohanyan, S. Margaryan, V. Araqelyan, Yerevan, Astghik gratun, 2015, 120 ej. (in Armenian).
11. Nor tekhnologianeri mijocov Argishti arqan kpatmi Erebuni tcndyan vkayaknai masin. Miqayel Badalyan- URL:<https://www.aravot.am/2023/03/17/1329393/> (in Armenian).
12. Teryan A., Hnaguyn patmakan vkayutyanner hay razmiki masin, Haykakan banak, «Razmagitakan handes», 3 (17), 1998, ej 15-27. (in Armenian).
13. Gorelik M., Oruzhie drevnogo Vostoka (IV tisyaelevie IV v. do n. e.), Moskva, Vostochnaya literature, 1993, 352s. (in Russian).
14. Melikishvili G., Drevnevistochne materiali po istorii narodov Zakavkaz'e, I, Nairi-Urtu, Izd-vo Akademii nauk Gruzinskoy SSR, Tbilisi, 1954, 446 s. (in Russian).
15. Shkol'nik Yu., Ritsari, Polnaya entsiklopediya, M., Eskimo, 2013, 176 s. (in Russian).
16. Chaerani D., Harianto J.E., Baehaqi L., Frantius D., Mulvia R., Digital Literacy in the 21st Century Classroom: Bridging the Gap Between Technology Integration and Student Engagement, Global International Journal of Innovative Research, Vol. 2 No. 9, 2024, p. 2104-2116. (in English).
17. Dede C., Comparing Frameworks for "21st Century Skills", Harvard Graduate School of Education, July, 2009, p. 1-16. (in English).
18. Hastuti H., Zafri, Zul 'Asri, Development of Video Based on Historical Thinking on the History of Islamic Civilization in Indonesia, International Journal of Social Science And Human Research, Volume 05 Issue 08 August, 2022, p. 3495-3499. (in English).
19. Hikmah D., Media for language teaching and learning in digital era, IJOEEL, VOL. 01 NO. 02, DECEMBER, 2019, p. 36-41. (in English).
20. Kavak A., Bows used as symbols of military victory in the Neo-Assyrian Period, SDU Faculty of arts and sciences journal of social sciences, Isparta, Turkey, Süleyman Demirel university, no. 56, August, 2022, pp. 266-283. (in English).
21. Lamb S., Maire Q., Doecke E., Key Skills for the 21st Century: an evidence-based review, Victoria university, Melbourne, Australia, August, 2017, 70 p. (in English).
22. Lee Bih Ni, Media for History Learning in The Digital Era, SPEKTA Vol 3. No.2, December, 2022, pp. 117-127 (in English).
23. Lubis L.H., Febriani B., Rendi F.Y., Azhar, Mulkan Darajat, The Use of Learning Media and its Effect on Improving the Quality of Student Learning Outcomes, International Journal of Education, Social Studies, And Management, Volume 3, Issue 2, June, 2023, p. 7-14. (in English).
24. Martínez-Valcárcel N., Ortega-Roldán M., García-Marín R., Printed Material and Digital Media in Teaching of History: Presence and Level of Frequency of Use in the Classroom, International Journal of Social Policy and Education, Vol. 2, No. 1, March, 2020, p. 14-29 (in English).

25. Naharia O., Wullur M., Modigir N., The role of digital technology to enhance creativity and innovation skills for learners in the 21st century era, *Eduvest - Journal of Universal Studies*, Volume 4, Number 10, October, 2024, p. 9646-9653. (in English).
26. Natarajan J., Effective Teaching Through Media, *Quest Journals Journal of Research in Humanities and Social Science*, Volume 9 ~ Issue 8, 2021, p 47-49. (in English).
27. Nurhalimah D., Thahura A.D., The impact of learning media on students' development in learning, *International journal of students' education*, vol. 1 No 2, 2023, p 264-266. (in English).
28. Okumuş O., Wherever Students Are, We Are There: History Teaching on Social Media. *International Congress on Political, Economic and Social Studies*, volume 3, Venice, 2018, p 40-60. (in English).
29. Sayyidan A., Teaching History with Museums, *International Journal of Social Science, Innovation and Educational Technologies (Online)*. Vol: 3 Issue, October, 2022, pp. 234-242 (in English).
30. Setiawati E., Hidayat B., Hartati U., Widiastuti A., Development of Historical Learning Media Based on Documentary Film to Strengthen Student's Understanding of Local History, *International Journal of Research and Review*, Vol. 8, Issue: 5, May, 2021, p 177-186. (in English).
31. Ulanowski K., The Practical Dimension of Neo-Assyrian Militarism: Terror of War as a Political Tool in the Neo-Assyrian Empire, *Alcumena: Pismo Interdyscyplinarne*, vol. 3. 15, 2023, p. 253-279. (in English).
32. 21st-Century Skills: What potential role for the Global Partnership for Education? A Landscape Review, *GPE Transforming Education*, January, 2020, 56 p. (in English).
33. Edward L., Thorndike Education, New York, Macmillan, 1912, p. 125.
34. Willingham D.T., What Will Improve a Student's Memory? *American Educator*, Winter, 17-25, 2008, p.44. URL:/http://www.aft.org/sites/default/files/periodicals/willingham_0.pdf.
35. Bryant S.M. and Hunton J.E., The Use of Technology in the Delivery of Instruction: Implications for Accounting Educators and Education Researchers. *Issues in Accounting Education*, 15 (1), 2000, pp. 129-163.
36. Reiser R. Gagne R., Characteristics of Media Selection Models. *Review of Educational Research*, 52 (4), 1982, pp. 499-512.
37. Clark R.E., Reconsidering Research on Learning from Media, *Review of Educational Research*, Vol. 53, No.4, Winter, 1983, pp. 445-459.
38. Clark R.E., Reconsidering Research on Learning from Media, *Review of Educational Research*, Vol. 53, No.4, Winter, 1983, pp. 61-70.
39. Smith B.K., Blankenship E. Justifying Imagery: Multimedia Support for Learning Through Exploration. *IBM Systems Journal*, 39 (3/4), 2000, pp. 749-768. URL:/http://pubs.media.mit.edu/pubs/papers/blankinship.pdf

Получено: 23.10.2025

Рассмотрено: 27.10.2025

Принято: 23.11.2025

Received: 23.10.2025

Reviewed: 27.10.2025

Accepted: 23.11.2025

© The Author(s) 2025

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License